

ДИАЛЕКТНИ РАЗЛИЧИЯ

Сложните по своя характер различия между българските диалекти могат да бъдат категоризирани и представени в три основни рубрики. Описанието по-долу следва такъв модел.

В рубриката *Фонетика* се описва звуковата система на диалекта. Специално внимание е обрнато на застъпниците на основни старобългарски гласни, тъй като те очертават ясно разграничени ареали.

В рубриката *Ударение* се описват систематични различия в мястото на ударението в сравнение с книжовния език.

В рубриката *Морфология* се описват характерни отличителни черти на съществителните, местоименията и глаголите в сравнение с книжовния език.

* * * * *

Югозападен: кюстендилски

Кюстендилският говор е представен в този сайт от две села: Долно Уино (ДУ) и Еремия (Е). Те очевидно са част от една диалектна група, но между тях има и някои разлики. Това е в съответствие с твърдението в основния източник за кюстендилския говор (Умленски 1965), че освен същинският кюстендилски говор в района се говорят три преходни говора: пиянешки на юг, каменишки на запад и краешки на север. Долно Уино попада в краешкия, а Еремия в пиянешкия подговор (Умленски 1965: 7). Тук двете села са описани заедно, като се посочват и разликите между тях.

Следва списък на особеностите на кюстендилския говор, базиран на текстовете от двете села представени в сайта. Примерите са взети от текстовете.

Съкращения: с главна буква е означено селото, както е посочено по-горе; числото, което следва, показва номера на текста от това село, ако има повече от един (например Е1 = Еремия 1), или просто селото (ДУ = Долно Уино), а след многоточието е номерът на реда в текста, където посочената форма се появява.

Фонетика

- На мястото на ятовата гласна се явява /e/.

Примери: *нèкаде* (Е1:97), *лèто* (Е1: 108), *дèдо* (ДУ: 20)

- Застъпникът на голямата носовка е една от разликите между двата подговора: тя се явява като /a/ в Еремия и като /ъ/ в Долно Уино); в глаголни окончания като /a/ и в двете села.

Примери (в корен): *матна* (Е1: 123), *стàши* (Е3: 19); (окончание) *донасàм* (Е1: 114) // (корен) *път* (ДУ: 27), *къита* (ДУ:164); (окончание) *седàт* (ДУ: 206)

- На мястото на големия ер се явява /o/.

Примери: *дòждо* (Е1: 126), *даñoци* (Е1: 55), *нèкакоф* (Е2: 16)

- Силабичното /p/ обикновено се запазва, понякога се явява като /ър/ или /əр/.

Примери: *четврто* (Е1: 4), *врштàn'е* (Е1: 95), *вржсе* (ДУ: 62) // *дэрвò* (Е6: 19), *бърдо* (ДУ: 119)

- Силабичното /l/ се явява като /ъл/ или /л/ в Долно Уино и като /y/ в Еремия.

Примери: *пълни* (ДУ: 72), *влната* (ДУ: 62) // *въците* (Е5: 105), *музàли* (Е5: 116)

Трябва да се отбележи обаче, че във всички примери пред застъпника на силабичното /л/ има лабиална съгласна.

- Групата /cp/ + малък ер се явява като /cp/ или /църp/.

Примери: *църевѣна* (Е1: 12), *црницата* (Е4: 50)

- Освен в окончанията за минало време, съгласната /х/ изпада или се замества с /й/ след гласната /e/.

Примери: *ধৰো* (ДУ: 237), *লেৰেছ* (Е3: 36), *সুা* (Е2: 29) // *লেইা* (Е1: 132)

- В глаголни окончания поведението на /х/ е по-сложно. Пред съгласна може да се запази, да се замени с /й/ или да изпадне. Между гласни изпада редовно.

Примери: *остарেхме* (Е1: 21), *носадийме* (Е1: 126), *извадйме* (Е2: 37) // *запииа* (Е1: 68)

- Запазено е епентеличното /л/.

Пример: *опрা�вл’ам* (ДУ: 307)

- Меките съгласни са редки и никога не се явят в определени форми за мъжки род и в глаголни окончания (за разлика от редица други български диалекти).

Пример: *наблажнат* (ДУ: 12)

Меки съответствия имат само съгласните /к/, /г/, /л/ и /н/.

- Групата /мн/ се замества с /мл/ или /н/ в начална позиция и с /вн/ в други позиции.

Примери: *млðго* (Е3: 4), *нðгу* (Е4: 25), *гùвна* (Е6: 16)

- Мекото /к'/ понякога се замества с /ч/.

Примери: *чëремийдите* (Е4: 46), *дичёла* (Е5: 38)

- Групата /cp/ понякога се замества със /cmp/.

Пример: *стредàта* (Е6: 45)

Ударение

- Отметато ударение в много двусрочни съществителни от женски и среден род.

Примери: *вòда* (Е1: 55), *рèка* (Е6: 91), *кòзи* (Е1: 88), *օфци* (Е1: 88), *брàшино* (Е3: 62), *ধৰো* (ДУ: 237)

- Ударението е върху окочанието в плуралната форма на някои многосрочни съществителни от мъжки род.

Примери: *бунарйè* (Е1: 119), *соборийè* (ДУ: 125)

- Отметнато ударение в презентните форми на редица глаголи от второ спрежение.

Примери: *йàвиши* (Е1: 12), *кòрат* (Е5: 15)

- Начално ударение във формите за първо лице единствено число сегашно време (само в Еремия).

Примери: *дөнеса* (Е1: 22), *подмеса* (Е3: 61) // *напрàим* (ДУ: 47)

- Начално ударение в императивните форми.

Примери: *зàпознай* (Е1: 30), *òтсей* (Е3: 62), *мàни* (ДУ: 25)

- Ударението се мести върху тематичната гласна в аористни форми и аористни причастия, включително при глаголи със силабични представки.

Примери: *уплаших* (Е1: 51), *пресанàл* (Е1: 121)

Морфология

- Характерни форми за някои лични местоимения, например:

именителна форма за първо лице единствено число *йà* (Е1: 64), *йàзека* (Е5: 34)

именителна форма за второ лице единствено число *ти́зека* (Е1: 150)

именителни форми за трето лице: *он* (Е4: 44), *онà* (Е1:101), *онò* (Е1: 124), *онù* (Е4: 124)

винителна форма за трето лице множествено число *ни́х* (Е2: 13)

- Плурално окончание за мъжки род /-иe/.

Примери: *снòпие* (Е6: 4), *собориè* (ДУ: 215)

- Членът за мъжки род единствено число е /-o/ под ударение и /-o/ или /-y/ извън ударение.

Примери: *крайо* (Е1: 58), *пойасу* (ДУ: 54)

- Плуралният член за мъжки (и понякога за женски) род понякога е /-mo/.

Примери: *волòвето* (Е1: 91), *рэцёту* (Е1: 115), *свин'ёто* (Е1: 91) // *вùците* (Е5: 105)

- Окончанието за първо лице единствено число сегашно време е /-a/ в Еремия и /-m/ в Долно Уино.

Примери: *ѝда* (Е1: 14), *цёна* (Е1: 23) // *казүйем* (ДУ: 15), *предём* (ДУ: 63)

- Окончанието за първо лице множествено число сегашно време е /-me/.

Примери: *говòриме* (Е1: 68), *однесёме* (Е1: 101)

- Окончанието за трето лице множествено число сегашно време е /-am/ в Долно Уино и /-am/, /-a:m/, /-aa/ или /-a:ia/ в Еремия.

Примери: *рабòтат* (ДУ: 146), *нòсат* (ДУ: 280) // *дойдат* (Е1: 114), *тùра:m* (Е5: 83), *извùваа* (Е5: 23), *вùкайа* (Е4: 57)

- Частицата за бъдеще време е *че*.

Примери: *че ти кàжат* (Е1: 32), *че пùташи ли* (ДУ: 265)

- Формите за бъдеще време в миналото се образуват с частицата за бъдеще време и имперфектна форма на глагола.

Пример: *че a изедèше* (Е4: 23)

- Плуралното окончание за еловите причастия е */-u/* в Еремия и */-e/* или */-u/* в Долно Уино.

Примери: *чувàли* (Е4: 25) // *пèле* (ДУ: 129), *сðбирàле* (ДУ: 160), *правѝли* (ДУ: 19)

- Страдателните причастия на всички глаголи се образуват със суфикс */-n/*.

Примери: *грéйана* (Е1: 101), *навѝено* (ДУ: 118)

- Отглаголните съществителни завършват на */-n'e/*.

Примери: *ткан'è* (ДУ: 115), *врштàн'e* (Е1: 95)

- Някои вторични имперфективни глаголи са образувани от перфективната основа.

Примери: *запѝшувам* (Е1: 67), *кажùвам* (Е3: 36)

Литература:

Умленски, Иван. 1965. Кюстендилският говор. Трудове по българска диалектология 1.

Захариев, Йордан. 1918. Кюстендилско краище. Сборник за народни умотворения и народопис 32: 176-205.